

Byron, romantický světobol a smysl 19. století

Takto žil a zemřel ten nešťastný veliký muž: světobol, „nemoc století“, neměl proslulejší kořist. Okolo něho jako po krveprolití leží ostatní, rovněž oběti nesmírných schopností a svých nezřízených tužeb, jedni zhasli v omámení nebo opilosti, druzí se opotřebovali rozkoší nebo prací, jedni byli uvřzneni do šílenství nebo sebevraždy, druzí srazeni do bezmocnosti nebo na lůžko nemoci, všichni ve svém vybičovaném nebo obolavěném nervstvu otřeseni, nejsilnější donesli svou krvácející ránu až do svého stáří, nejšťastnější si zachovali svoje uzdravené jizvy, ač vytrpěli zrovna tolik jako ostatní. Souzvuk jejich bědování vyplnil celé století, a my jsme se drželi okolo nich a naslouchali svému srdci, jež tiše opakovalo jejich pláč. Byli jsme smutní jako oni a jako oni náchylní k vzpouře. Zavedená demokracie rozněcovala naše ctižádosti, a neukájela je; vyhlašovaná filozofie podněcovala naše zvědavosti, a nenaplňovala je. V této doširoka otevřeném dráze plebejce trpěl svou prostředností a skeptik svým pochybováním; plebejce jako skeptik, zasažení předčasnou melancholií a sklíčením příliš ranou zkušeností, věnovali svoje sympatie a odevzdávali svoje vedení básníkům, kteří prohlašovali štěstí za nemožné, pravdu za nedosažitelnou, společnost za špatně uspořádanou a člověka za nedonošeného nebo zkaženého. Z tohoto souzvuku vzešla ústřední myšlenka literatury, umění a náboženství století: že mezi složkami naší lidské skladby existuje jakýsi obhlubný nepoměr a že touto nesrovnalostí se celý lidský osud zvrhl.

Jakou radu nám poskytl, abychom tento stav vyléčili? Ukázali se velicí? Ukázali se moudří? „Přijmi do sebe líjak mocných a hlubokých počítků; tím hůř, jestliže se tím tvůj stroj rozletí!“ — „Pěstuj své políčko, omez se na malý okruh, navrať se do stáda, staň se tažným zvířetem!“ — „Vrať se k víře, žehnej se svěcenou vodou, odevzdej svého ducha dogmatům a svoje chování přifrčuj.“ — „Na nikoho se neohlížej, usiluj o moc, o pocty, o bohatství!“ Toto jsou různé odpovědi umělců a měšťanů, křesťanů a lidí světa. Jsou to opravdu odpovědi? A co nám navrhnou ne-li ukájet se, ohloupit se, odvrátit se a zapomenout? Existuje ještě další, hlubší odpověď, kterou první dal Goethe, kterou počínáme tušit, ve kterou vyúsťuje veškerá práce a veškerá zkušenost století a která se možná stane látkou veškeré blízké literatury: „Snaž se pochopit sám sebe a porozumět všem!“ Odpověď podivná, která se vůbec nezdá nová a jejíž dosah bude poznán teprve později. Ještě dlouho budou lidé cítit, jak se jejich sympatie chvějí na zvuk pláče jejich velikých básníků. Ještě dlouho se budou pohoršovat proti osudu, který otevřel jejich touhám dráhu neomezeného prostoru, a pak je roztříštil na dva kroky od cíle o bídný

mezník, který neviděli. Ještě dlouho budou jako pouta pociťovat nezbytnosti, které by měli ochotně přijmout jako zákony. Naše generace, zrovna tak jako generace předěšlé, byla nemocí století zasažena a nikdy se z ní nevzpamatuje leda napolovic. Dosáhneme pravdy, nikoliv klidu. Náš rozum, to je vše, co v tuto chvíli můžeme vyhojit; na svoje city vliv nemáme. Ale máme právo pojmut pro druhého naději, které již nechováme pro sebe, a připravovat pro svoje potomky štěstí, z něhož se sami nikdy těšit nebudeme. Vychování v zdravějším ovzduší, budou mít snad i zdravější duši. Reforma ideová nakonec zreformuje i všechno ostatní a osvěcení ducha přivede uklidnění srdce. Až do této chvíle jsme ve svých soudech o člověku přijali za učitele autory zjevení a básníky a jako oni jsme za jistotné pravdy měli vznešené sny naší obraznosti a naléhavá vnuknutí našeho srdce. Spolehli jsme se na předpojatá náboženská tušení a nepřesná tušení literární, a přizpůsobili jsme svoje doktríny svým pudům a svým trampotám. Blíží se konečně chvíle vědy, a blíží se k člověku. Věda má za sebou viditelný a hmatatelný svět hvězd, kamenů, rostlin, na něž ji opovržlivě omezovali; teď obrací svůj zájem k duši, vyzbrojena přesnými a pronikavými nástroji, jejichž správnost dokázalo a jejichž dosah změřilo tři sta let zkušenosti. Myšlení a jeho rozvoj, jeho hodnota, jeho struktura a jeho spjitost, jeho hluboké kořeny tělesné, jeho nekonečné poučení dějinami, jeho výsostný rozkvet na vrcholu věcí, to je dnes předmět vědy, předmět, který před šedesáti roky zahlédla v Německu a který zvolna, bezpečně zkoumán tímž metodami jako svět fyzický, se před našima očima promění, jako se proměnil sám fyzický svět. Mění se již nyní, a nechali jsme hledisko Byronovo i našich básníků za sebou. Nikoliv, člověk není nedonošený ani není zrůdou; nikoliv, záležitostí poezie naprosto není popuzovat ho k vzpouře nebo ho pomlouvat. Člověk je na svém místě a ukončuje řadu. Vize jej rodit se a růst, a přestaneme se mu vysmívat anebo jej proklínat. Je zplodinou jako všechno, a v tom ohledu je právem takový, jaký je. Jeho niterná nedokonalost je v řádu věcí, jako pravidelné nedozrání jedné tyčinky v rostlině, jako zásadní nepravdivost čtyř faset v krystalu. Co jsme pokládali za nestvůrnost, je tvarem; co se nám zdálo převrácením zákonitosti, je uskutečněním zákona. Rozum a ctnost člověka mají za materiál živočišné pudy a představy, stejně jako živoucí formy mají za nástroje fyzické zákony, jako organické látky mají za prvky minerální substance. Co je na tom překvapivého, jestliže lidská ctnost nebo lidský rozum, stejně jako živoucí forma nebo jako organická látka, někdy selžou nebo se rozloží, když přece mají, jako každé vyšší a složitější jsoucno, za oporu a za vládkyně síly nižší a prosté, které je podle okolností jednou udržují svou harmonii, podruhé rozkládají svým rozporem? Kdo se bude divit, jestliže složky bytosti, zrovna tak jako složky kvantity, podléhají již svou přirozenou povahou neporušitelným zákonům, které je svazují a omezují na jistý druh a jistý řád útvarů? Kdopak se bude pohoršovat proti geometrii? A hlavně, kdopak se bude pohoršovat proti geometrii živoucí? Kdo se naopak nepocítí dojat obdivem při pohledu na ty veliké mocnosti usídlené v líně věcí, které nahánějí nepřetržitě krev do údů starého světa, rozptylují její vlnu do nekonečné sítě žil a rozkvétají na celém povrchu věčným květem mládí a krásy? Kdo se posléze nepocítí zúšlechtně, odkryje-li, že tento svazek zákonitosti vyúsťuje v řád forem, že hmota končí myšlením, že příroda se dovršuje rozumem, a že ideál, na něž se zavěšují přes všechny omyly veškeré tužby člověka, je také cílem, k němuž společně přes všechny překážky pracují veškeré síly vesmíru? V tomto zacilení vědy a v této koncepci věci spočívá jisté nové umění, nová mravnost, nová politika, nové náboženství, a pátrat po nich je naším dnešním úkolem.